

Euro-Välimeri -kumppanuus laajentaa mahdollisuuksia kansainväliseen tutkimus- ja koulutusyhteistyöhön

Jorma Kuitunen

Kansainvälisen talouden ja politiikan muutokset sekä Euroopan Unionin aktivoitunut välimeripolitiikka ovat tuoneet arabialais-islamilaisen kulttuurialueen maat entistä lähemmäksi Eurooppaa ja pohjoismaita. Arabimaailmaa koskevan historiallisen, yhteiskunnallisen ja kulttuurisen tiedon tarve korostuu siten uudella tavalla samoin kuin tutkimus- ja koulutusyhteistyö, jonka kautta tällaisen tiedon edelleen kehittäminen on osaltaan mahdollista.

Kylmän sodan päätyminen, Euroopan yhdentyminen sekä talouden yhä selvempi globalisoituminen ovat taustatekijöitä sille, että Euroopan kaupalliset, sosiaaliset ja kulttuuriset suhteet Välimeren alueen arabimaihin tiivistyvät. Euroopan Unionin aktivoitunut välimeripolitiikka on osa tätä kehitystä. Se sai näkyvän poliittisen vahvistuksen vuoden 1995 lopulla Barcelonassa, jossa EU-maat Suomi mukaan lukien allekirjoittivat Euro-Välimeri -kumppanuussopimuksen. EU:n ulkopuolisia sopijapuolia olivat Algeria, Egypti, Jordania, Israel, Kypros, Libanon, Malta, Marokko, Syyria, Tunisia ja Turkki sekä palestiinalaisten itsehallintoviranomainen.

Barcelona-prosessi aktivoi EU-Euroopan suhteita arabimaailmaan

Barcelonan sopimus osoittaa EU:n kasvavaa halua tiivistää yhteistyötään yli Välimeren. Sopimuksella halutaan madaltaa talouden, politiikan ja kulttuurin rajoja rauhanomaisen ja taloudellisesti kukoistavan tulevaisuuden saavuttamiseksi. Tämän katsotaan edellyttävän poliittinen vuoropuhelun vahvistumista ja taloudellisen yhteistyön syvenemistä. Optimistinen tulevaisuuden visio avautuu asteittaisena siirtymisenä maailman suurimpaan yhtenäiseen vapaakauppa-alueeseen vuoteen 2010 mennessä. Aikaisempi kahdenkeskisten sopimusten politiikka on laajentunut alueelliseksi, monenkeskiseksi suhdetoiminnaksi. Silti yhteistyön käytännön muotoja on tarkennettu tai tarkennetaan EU:n ja kunkin maan välisillä assosiaatiosopimuksilla. Huomattavaa rahoitustukea on jaettu mm. EU:n MEDA-ohjelman kautta.

Maltalla viime huhtikuussa pidetty EU:n ja sen välimerellisten kumppanimaiden ulkoministerikokous osoitti, että Barcelonassa solmittu kumppanuussopimus otetaan vakavasti ja yhteistyötä halutaan kehittää Lähi-idän vaikeasta tilanteesta huolimatta. Voidaan puhua Barcelona-prosessista, joka kokoaa ja suuntaa askelia kauppasuhteiden ja vuoropuhelun tiivistämiseen. Välimeren alueen arabimaailma halutaan EU:n tuella modernisoida, niin että vilkkaalle taloudelliselle kanssakäymiselle välttämättömät rakenteelliset edellytykset toteutuvat.

Pääosin korostetaan samoja perusedellytyksiä kuin uusliberalismin aallon harjalla ratsastavassa ja yhä globaalimmaksi muodostuneessa taloudellis-poliittisessa ajattelussa yleensä – talouden vapauttamista, uuden informaatioteknologian suotuisia vaikutuksia, tutkimuksen ja koulutuksen merkitystä jne. Lisäksi nähdään, että globalisoituvassa maailmassa taloudellinen optimismi edellyttää kulttuurisesti entistä laaja-alaisempaa otetta – kumppanuutta, joka ottaa huomioon toiset uskonnot ja kulttuurit sekä niiden historialliset riippuvuudet.

Osa poliittisen julistuksen sisällöstä osoittautuu retoriseksi kuorutukseksi, jonka alta voi paljastua historiallisia riippuvuuksia myös uskonnollisissa nykyuudoissaan. Toisaalta on selvää, että yhteisiä etuja löytyy paljon, ja niiden pohjalle voidaan rakentaa hedelmällisiä yhteistyöhankkeita. Yksi tällainen mahdollisuus on yhteistyö tieteen ja koulutuksen alueella – mistä tieteen historia antaa positiivisen muistutuksen.

Moderni tiedekin on kulttuurisen yhteisvaikutuksen tulosta – ei puhtaasti länsimainen tuote

Barcelona tuskin valittiin sattumalta huippukokouksen tapahtumapaikaksi, onhan Espanjan eteläosa todistanut juutalaisen, kristillisen ja islamilaisen kulttuurin yhteenlöymäyksiä mutta myös rauhanomaisen yhteiselämän mahdollisuuksia vuosisatoja sitten. 700-luvulta lähtien kulttuurien kohtaamista harjoiteltiin islamilaisten valtaamassa Andalusiassa, kunnes kristillisen Euroopan takaisin valloitus päätti tämän kauden 1400-luvun lopussa. Arabialainen korkeakulttuuri ehti kuitenkin jättää lähtemättömiä jälkiä Euroopan historiaan. Nimenomaan arabit ja arabian kieleen tutustuneet eurooppalaiset välittivät käännös- ja tutkimustoiminnallaan antiikin filosofian ja tieteen keskeisiä aineksia jälkimaailmalle.

Toisaalta arabit olivat myös aktiivisesti kehittäneet erityisesti lääketiedettä ja matematiikkaa. Euroopan lääketieteen perusteoksena käytettiin 1100-luvulta 1600-luvulle saakka Ibn Sinan eli Avicennan kokoamaa kreikkalais-arabilaisen lääketieteen kaanonta. Voidaan sanoa, ettei siirtyminen vanhoihin teksteihin pitäytyvästä yliopisto-oppineisuudesta uutta tietoa aktiivisesti etsivään moderniin tiedekäytäntöön olisi ollut mahdollista ilman arabien panosta. Läntisen kulttuurin näkökulmin etenevässä tieteen historiankirjoituksessa tämä jää usein huomiotta. Islamilaisen korkeakulttuurin piirissä oli sitä paitsi kehitetty sikäläisistä koraanikouluista kehkeytynyttä yliopistolaitosta jo paljon ennen kuin Euroopan ensimmäiset yliopistot syntyivät 1100-luvulla.

Tällaisten seikkojen mukana olo historiallisessa muistissamme on omiaan vähentämään sen eurosentristä painotusta, ja ne tulisi ottaa huomioon, kun puhutaan länsimaisen tieteen ja teknologian viemisestä nykyisiin arabimaihin.

Tutkimus- ja koulutusyhteistyö Euro-Välimeri -kumppanuuden osana

Yhteistyö tieteen, teknologian ja koulutuksen alueella nähdään yhdeksi avaintekijäksi pyrittäessä Välimeren alueen vuorovaikutusta edistävään modernisointiin. Tämä ei ole sinänsä uutta edes EU:n tutkimuspolitiikassa, jossa on toiminut mm. Välimeren alueen yliopistojen verkostoitumista tukeva ohjelma MED-Campus sekä tutkimusyhteistyötä edistävä MED-Avicenne. Barcelona-prosessi on kuitenkin tuomassa tutkimus- ja koulutusyhteistyölle uuden, entistä laajemman toimintakehyksen ja painon. Kun Välimeri-yhteistyö on perinteisesti koskenut lähinnä EU:n eteläisiä valtioita, nyt siitä eivät voi olla sivussa muutkaan EU-maat.

Barcelonan julistuksen mukaan sopijapuolet haluavat edistää yhteisten tutkimushankkeiden ja tutkijaverkostojen syntymistä sekä näihin osallistuvan henkilökunnan koulutusta. Yhteistyö on tarkoitettu fokusoida tutkimus- ja kehitystyön tukemiseen, jolla saavutetaan molemminpuolista hyötyä. Kokemusten vaihtoa sekä teknologian viientä pyritään kohdentamaan erityisesti niille aloille, joilla tieteellisteknisessä kehitystasossa nykyisin ilmenevää kuilua voidaan kuroa kiinni kolmansissa maissa.

Sellaisiksi nähdään monet vapaakauppa-alueen syntymistä edistävät alueet kuten teollinen uudenkaikaistaminen sekä yhteistyö maatalouden, energian, vedensaannin ja ympäristökysymysten osalta. Julistusta edeltäneessä EU:n komission Cannesin tiedonannossa korostettiin puolestaan uusien yhteistyöhankkeiden avaamista alueilla, joihin EU:n tutkimus- ja kehitystyön neljäs puiteohjelma on panostanut. Näitä aloja ovat "ympäristö ja teknologia", "terveys ja yhteiskunta", uusitutuvien luonnonvarojen tutkimus sekä kaupunkikehityksen ja informaatioteknologian tutkimus. Barcelonan julistuksen työohjelma viittaa vastaavasti eurooppalaiseen painotukseen toteamalla, että tieteen osa-alueilla ja tiedepolitiikassa hankittu asiantuntemuksen "vaihtoa" tulee lisätä. Käytännössä tämä tarkoittaa asiantuntemuksen viientä mielellään niillä alueilla ja tavoilla, joihin EU:n yleisessä tutkimuspolitiikassa pannaan painoa eli saavutetaan ns. eurooppalaista lisäarvoa.

Sikäli kuin tähtäimenä on EU:n omien tiedepoliittisten painotusten suora sovittaminen kumppanimaihin, kyseessä ei liene kovin viisas strategia. Olemassa oleva kuilu puoltaisi pikemminkin huomion kiinnittämistä tutkimuksen perusinfrastruktuurin pitkäjänteiseen kehittämiseen yhteiskuntien erilaisuus huomioon ottaen. Tämä toteutuu hieman selvemmin koulutuspoliittisten tavoitteiden osalta.

Osana yhteiskunnallista, inhimillistä ja kulttuurista kumppanuutta Barcelonan sopimuksessa korostetaan niin ammatillisen kuin yliopisto- ja korkeakoulutuksen merkitystä. Cannesin tiedonannossa koulutuspoliittiseksi avainalueiksi nähtiin itse koulutusjärjestelmiä koskevan informaation vaihto, yliopistojen yhteistyöverkostojen edistäminen, tutkijoiden ja opettajien liikkuvuuden lisääminen sekä tutkimuksen ja yritystoiminnan suhteiden tiivistäminen. Lisäksi on korostettu, että yliopistot ja tutkimuslaitokset ovat myös keskeisiä kansalaisyhteiskunnan foorumeja, jotka voivat antaa merkittävän panoksen Välimeren alueen sosioekonomisen kehityksen tukemiseen.

Koulutuspoliittiset tavoitteet viittaavat laajaan yhteiskunnalliseen kosketuspintaan, joka toteutuessaan johtaa väistämättä kaksisuuntaisen vuorovaikutuksen lisääntymiseen pelkän eurokeskeisyyden sijaan. Barcelonan kokouksen rinnalla kokoontunut kansalaisryhmien foorumi (Forum Civil Euromed) sekä Ruotsin ulkoministeriön aloitteesta järjestetyt Euro-Islam -konferenssit ovat siitä rohkaisevia esimerkkejä. Kummassakin nimenomaan yliopistoväellä on ollut aktiivinen rooli.

Tutkimus- ja koulutusyhteistyön puitteet ovat osin selkiintymättömät

Barcelonan sopimus ja sitä edeltäneet EU-kannanotot osoittavat, että EU uskoo lujasti tieteen, teknologian ja koulutuksen suotuisiin vaikutuksiin Euro-Välimeri -yhteistyössä. Barcelonan sopimuksen tiedepoliittinen ulottuvuus näyttäisi määrityn pitkälle EU:n omista tutkimuspoliittisista linjauksista käsin. Niissä pääpaino asettuu teknologia- ja innovaatioosuuntautuneeseen tutkimukseen, jonka silmämääränä ovat ennen muuta myönteiset vaikutukset Euroopan teolliseen uusiutumiskykyyn. Joitakin oireita on kuitenkin siitä, että tästä lähtökohdasta otetaan etäisyyttä ja pyritään rakentamaan nimenomaan Euro-Välimeri -yhteistyön edellyttämää tiedepoliittikkaa.

On vaikea konkretisoida, mihin Barcelona-prosessi tieteen, tutkimuksen ja koulutuksen alueella tulee johtamaan, sillä kehukset ovat vielä selkiintymättömät. Yksi osoitus käymistilasta on MED-Campus ja MED-Avicenne -ohjelmien rahoitushaun jäädyttäminen pian Barcelonan julistuksen jälkeen. Tämä tapahtui siitä huolimatta, että julistuksessa nimenomaan päätettiin vahvistaa MED-Campus -ohjelmaa. Tarkoituksena lieneekin koota erilliset ohjelmat hallinnollisesti yhtenäisemmiksi ja sisällöllisesti tiukemmin osaksi Euro-Välimeri -yhteistyön viitekehystä. Se on suunta, jossa retorisen sävyiset puheet kumppanuudesta voivat kääntyä aidommin dialogiksi ja pelkät ohjelmalliset tavoitteet käytännössä toteutuviksi yhteistyöhankkeiksi.

Yhteiskunnallinen ja kulttuurinen osaaminen välttämätöntä

On tuskin vain yhtä tapaa modernisoida Välimeren kolmansia maita EU-yhteistyölle kelvolliseksi. Se ei voi onnistuneesti toteutua tuen antajan yksipuolisten intressien mukaisesti – kolonialismin historiallista perintöä kantaen. Kulttuuristen suhteiden uudelleenmäärittely, josta aidossa kumppanuudessa viime kädessä on kysymys, edellyttäisi sen sijaan osapuolten identiteetin selkiinnyttämistä. Yhteistyön osapuolten on tunnettava toisiaan syvemmin kuin vain hyötyä tuottavina kauppakumppaneina.

Barcelona-prosessi antaa tälle periaatteellisen tunnustuksen mutta jättää käytännöt paljolti avoimiksi. Jos prosessin yhteiskunnallinen, kulttuurinen ja inhimillinen ulottuvuus otetaan vakavasti, tieteellisessä yhteistyössä tarvitaan myös arabimaiden yhteiskunnallista ja kulttuurista osaamista sekä tutkimus- ja koulutuspoliittista asiantuntemusta. Länsimaissa tunnetaan luvattoman huonosti islamilaisen maiden perinteisiä koulutusjärjestelmiä ja niiden taustalla olevia uskonnollisia, eettisiä ja historiallisia lähtökohtia. Kuten yhteiskunnalliset uudistukset yleensä myös tiedepoliittiset uudistukset on istutettava kunkin maan omaan maaperään, ja siemenessä on oltava paikallisiin oloihin sopeutuvaa elinvoimaa. Yksipuolisesti eurokeskeinen ajattelu ei tuota parasta lopputulosta kummarkaan osapuolen näkökulmasta.

Arabialaisen kulttuurialueen tutkimukseen ja opetukseen syytä panostaa

Laaja-alainen Euro-Välimeri -kumppanuus ei ole mahdollista ilman arabialaisen kulttuurialueen historian, kielen, uskonnon, yhteiskuntien – ja sitä kautta ihmisten – tuntemusta. Monissa Euroopan maissa Euro-Välimeri -yhteistyön tiivistymiseen sekä tutkimus- ja koulutusyhteistyön uusiin mahdollisuuksiin onkin reagoitu vahvistamalla tai perustamalla uusia Välimeren alueen tutkimuslaitoksia ja -yksiköitä. Kun EU:n omat rahoitusohjelmat tutkimus- ja koulutusyhteistyön edistämiseksi ovat osin käymistilassa, yliopistojen ja tiedeyhteisön intressit yhteistyön vauhdittamiseen ovat selvästi vahvistuneet. Avautuva EU-rahoitus tullee lähiaikoina antamaan tälle oman sysäyksensä.

Arabimaihin kohdistuvan historiallisen ja yhteiskuntatieteellisen tiedon painoarvoa osoittaa myös Euroopan Tiedesäätiön viime vuonna käynnistynyt tutkimuskokonaisuus "Yksilö ja yhteiskunta Välimeren alueen muslimimaailmassa". Suomalaisena hankkeena siihen osallistuu Tampereen yliopiston Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskuksen (TAPRI:n) koordinoima Välimeri-projekti. Kaiken kaikkiaan arabialais-islamilaisen yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimuksen kansainvälinen volyymi on selvästi kasvanut, mitä osoittaa mm. alan indeksijulkaisun viitetietojen räjähdysmäinen nousu vuodesta 1994 lähtien.

Tutkimusalan kasvu, kansainvälisen verkoston laajeneminen sekä EU- ja muun rahoituksen lisääntyminen ovat haaste myös Suomessa harjoitettavalle arabialais-islamilaisen kulttuurialueen tutkimukselle ja opetukselle sekä niiden kansainvälisten yhteyksien edistämiseksi. Opetusministeriön tutkimus- ja koulutusyhteistyön ohjelmat, joita on laadittu Venäjän ja Baltian maiden sekä Itä- ja Kaakkois-Aasian osalta, voisivat saada luontevan jatkon Välimeren alueen yhteistyöverkostoista. Kansainvälisen yhteistyön "alueellistettu" edistäminen Välimeren arabimaihin on työtä, johon arabialais-islamilaisen maailmaan kohdistuvalla yhteiskuntatieteellisellä ja humanistisella tutkimuksella on parhaimmat edellytykset. Suomessa tämän alan opetus ja tutkimus eivät ole kovin laajaa mutta monikulttuurisessa maailmassamme sitäkin tähdellisempää.

Tilanne, jossa nopeat kansainväliset muutokset tuovatkin yllättäen jollekin tutkimusalueelle uuden painoarvon, puhuu vastoin tiukasti nykyhetkeen sidottua tiedepoliittikkaa. Miten ajankohtaisiin muutoksiin voidaan nopeasti reagoida, ellei ole infrastruktuuria, jonka pohjalta se voi tapahtua? Mitään vakavasti otettavaa tutkimusalueettahan ei rakenneta hetkessä.

Kirjoittaja on hallintotieteiden tohtori, joka toimii tutkijana Tampereen yliopiston Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskuksessa (TAPRI:ssa).